ԲՌՈՒՆՑՔ

Ուշ էր, թանձր մութ էր: Մառոտ մեքենքի՝ մարդու աչք կխտեր: Խորդուբորդ, ծռմռված ճանապարհով մեր մեքենան տնքալով հազիվ էր բարձրանում դեպի վերևի գյուղերը: Իսկ Արցախ բերող ճանապարհի «արկածները» մոռացնել տվին խորհրդային երկրի գոյությունը, այն, որ այդ երկրում ենք ապրում ու իրենք էլ խորհրդային ծնունդ ու սերունդ ենք:

Հեռվում լույսեր երևացին, և մարտակերտցի մեր վարորդն ասաց.

— Լենինավանն ա, գյուղը զարթուն ա, ոտի վրա:

Գյուղի ծայրին երկու տղամարդ փակեցին մեր ճանապարհն ու հեռվից հարցրին.

— Էդ ո՞վ եք, ո՞ւր եք գնում:

Հաջորդը Թալիշն էր, մեր ընկերոջ՝ Բարկենի հայրենի գյուղը: Մենք Արցախ էինք եկել բարեգործական նպատակով և քանի որ Ստեփանակերտի ճանապարհը փակ էր, Բարկենը մեզ համոզեց գիշերել իրենց տանը:

Գյուղի ծայրին մեր մեքենան նորից կանգնեցրին, և երեք բարձրահասակ տղամարդ արագ մոտեցան մեզ: Նրանցից մեկն ասաց.

— Տղե՛րք, Բարկե՛նը,— և չսպասելով, որ Բարկենը իջնի մեքենայից, փաթաթվեց ու համբուրեց նրան: Հետո՝ մյուս երկուսը:

— Եղբայրներս են, ծանոթացեք,— ասաց Բարկենը,— Սերժիկը, Արթուրը, Վիտալին: Իսկ Աշոտն ո՞ւր է,— դարձավ եղբայրներին:

— Տանն է, դուք գնացեք, մենք ավտոմատ հերթով կիջնենք:

Կեսգիշեր էր, երբ տուն հասանք: Լույսերը վառվում էին: Բակում, ջրի ծորակի տակ տարեց մի կին վարունգ էր լվանում.

— Մերս է,— ասաց Բարկենը հրճվանքով:

Մայր ու որդի գրկախառնվեցին:

— Էս կրակի միջով էլ ո՞նց եք եկել, մատաղ բլիմ,— ասաց Նունիկ մայրիկը:

Հետո դռների մեջ երևաց հայրը՝ Կոլյան: Բարձրահասակ, բիկնեղ տղամարդ է, առնական դեմքով:

— Խոսքերը հերթապահում են,— ասաց նա և կրնկի վրա բացված դռնից ներս հրավիրեց:

«Խոսքերը» 25—30 տարեկան նրա երեք որդիներն էին, որոնց մենք արդեն հանդիպել էինք գյուղի դուռը:

Հարսները աշխույժ ներսուդուրս էին անում: Սենյակի անկյունում, լայն բախտի վրա 4—5 մանկահասակ երեխաներ ոտնիծոց քնած էին: Նրանց կողքին փոքրիկի օրորոցն էր: Երեխաներից մեկը վարկեն ու վերմակի տակից ծիկրակում էր: Մեր սեղանին թթի օղի էր, Ղարաբաղի համեղ կարտոֆիլ ու լոբի, տապակած կարմրապանչար, վարունգ ու լոլիկ: Այս բոլորը իրենց տնամերձ այգուց էր: Տանտիրոջն ասացի՝ Հայաստանում կարծիք կա, թե Արցախում սով է, իսկ սեղանն, ահա, լիուլի է.

— Էհ, որդի,— ասաց տանտերը,— ղարաբաղցին օրում սոված չի եղել: Մենք ուրիշ սով ենք զգում՝ արդարության սով, օրենքի և իրավունքի սով:

Ուշ գիշեր էր, երբ այս օջախը մտանք, բոլորը ոտքի վրա էին, իսկ ե՞րբ են քնում...

— Արդեն երկու տարի ա՝ էսպես ոտի վրա ենք: Մեր փորում քնած առյուծը զարթնել ա, չի թողնում քնենք: Մեր բախտը որոշող արդարությունն է դեռ քնած, կամ էլ քնած է ձևանում,— վրդովված ասաց տանտերը:

Արցախցի կանանց դեմքին չկարողացա նկատել ո՛չ արցունք, ո՛չ տխրություն: Արցախցի կինն էլ տղամարդկանց պես ոտքի է, ասել է թե՝ արցախցին արցախցի է՝ կին թե տղամարդ...

Ընթրիքին մասնակցում էր նաև Աշոտը, չորրորդ եղբայրը, որն այդ գիշեր «հերթապահության» չէր:

— Լավ չի, շատ վատ ա, ձմերուկի բոստանից եմ գալիս, ձմերուկը հիվանդացել ա, ի՞նչ անենք, մասնագետ չեմ գտնում:

Աշոտը կնոջ՝ Սուսաննայի հետ վարձակալական հիմունքներով ձմերուկի բոստան է մշակում (իսկ մեկ տարի առաջ նրանք ապրում էին Հրազդանում ու աշխատում էին «Հրազդանմաշում»):

Զարմանալի մարդիկ են՝ տղաներից երեքը կյանքը վտանգելով, գյուղի անդորրն են հսկում, իսկ չորրորդը մտածում է ձմերուկի բոստանի մասին... Արցախցու համար ամեն ինչ կարևոր է. պայքարելու համար ապրել է պետք (երբ արդեն Ստեփանակերտում էինք, Բարկենը մեծ դժվարությամբ մասնագետ գտավ և ձմերուկի բուժամիջոցն իմանալով, ողջ գիշեր փորձում էր զանգել գյուղ՝ եղբորը տեղեկացնելու):

***

Թալիշում ուրիշ Ճաղարյաններ չկան: Այս մի տունն է, մի գերդաստանը: Կյանքը այնպես էր դասավորվել, որ Կոլյայի հինգ արու զավակներից չորսն ապրում էին Հայաստանում: Բարկենը Նոյեմբերյանում, Սերժիկը՝ Արզնիում, Աշոտը՝ Հրազդանում, Վիտալին՝ Երևանում: Եվ միայն Արթուրն էր մնացել գյուղում:

— Պատկերացնո՞ւմ եք, տարիներ շարունակ օջախը լիքն էր երեխեքի լացուծիծաղով՝ իսկական հայի տուն էր: Չիմացանք աչքներս ոնց բացինք-փակինք՝ մեկ էլ տունը միանգամից դատարկվեց, մնացինք մարդ ու կին ու մեկ էլ Արթուրս: Ո՞նց կլինի, երբ մարդու ձեռքի հինգ մատներից չորսը չկա: Ձեռքը մի հնգույթով բռունցք կդառնա՞,— բարձրաձայն խորհում էր Կոլյան:

Առաջինը Թալիշից հեռացավ Բարկենը: Ավարտեց Երևանի մանկավարժական ինստիտուտը: Դիմեց ռեկտորատ, մինիստրություն, որ իրեն Ղարաբաղ գործուղեն, սակայն նրա առաջ բյուրոկրատի պատն էր:

— Մենք Ղարաբաղի համար չենք մասնագետ պատրաստում,— ասացին:

Հետո Բարկենը էլի շատ դռներ ծեծեց, բայց՝ ապարդյուն: Գործուղեցին Շամշադին: Չգնաց: Թողեց ամեն ինչ և եկավ Թալիշ: Մի օր էլ Հայաստանից Մարտակերտի շրջժողկրթբաժնի վրա գրություն եկավ, թե Բարկեն Ճաղարյանը լքել է դասերը, գործ չտաք:

Ճաղարյանների ընտանիքում գործ լքող չեն դաստիարակում: Եվ վիրավորանքը կուլ տալով, Կոլյան որդուն համոզեց հետ գնալ:

Բարկենը աշխատանքի անցավ Նոյեմբերյանում, աշխարհագրություն էր դասավանդում: Նրա արշավախումբը հայտնի դարձավ Հայաստանում, մասնակցեց միութենական մրցումների: Այստեղ էլ ամուսնացավ Սուսանի հետ: Երկու դուստր ունի՝ Անին ու Վանուհին: Շրջկենտրոնում տուն ստացավ ու հիմնավորվեց: Մոտավորապես նույն ճակատագրով Սերժիկը բնակություն հաստատեց Արզնիում, Աշոտը՝ Հրազդանում, Վիտալին՝ Երևանում:

Հետո եկավ 1988-ը: Նվիրական երազանքի համար ոտքի ելած արցախյան ժողովուրդը դառնորեն համոզվեց, որ իր որդիները դրսում մի քանի անգամ ավելի շատ են, քան բուն Արցախում:

Այդ օրերին էր, որ Նոյեմբերյանում հանդիպեցի Բարկենին, խիստ ոգևորված էր, նաև՝ նյարդայնացած.

— Գնում եմ մեր երկիրը,— ասաց,— հիմա իմ տեղն այնտեղ է:

Հաջորդ օրը մեկնեց Արզնի ու Հրազդան՝ հանդիպելու եղբայրներին: Չորս եղբայրներով որոշեցին վերադառնալ հայրենի օջախ:

Իրիկուն էր, երբ հարսներով, երեխեքով Թալիշ մտան: Հայրը բակում քարին նստած բուռն-բուռն ծխում էր: Չկանգնեց, դեմուառաջ չեկավ, չկարողացավ: Միայն ձայնեց կնոջը.

— Նունիկ, խոսքերը եկան:

Եվ տղերքը առաջին ու միակ անգամ իրենց հոր աչքերում արցունք տեսան...

***

Թե օդին բուռն էր, տանտիրոջ խոսքերը՝ ավելի: Հարսները սեղանը փորձում էին էլ ավելի հարստացնել մառանի [illegible] պահած բարիքներով: Կոլյան շարունակում էր խոսքը.

— Երբ տղերքը հետ եկան, հինգ աղջիկ-թոռ ունեի: Եկան, օջախում անդրանիկ արու զավակը ծնվեց, անունն էլ Զորավարի պատվին Անդրանիկ դրի:

Ուշ գիշեր էր, երբ պառկեցինք քնելու: Վաղ առավոտյան աքլորականչի հետ ոտքի վրա էինք: Բակից խոսակցություններ էին լսվում, տղերքը գիշերվա «հերթապահությունից» նոր էին վերադարձել: Վիտալին ու Արթուրը նստարանին նստած ծխում էին: Սերժիկը գերանդի էր սրում:

— Էսօր խոտհնձի ենք գնում,— ասաց:

— Գիշերը հանգի՞ստ էր,— հարցրի:

— Հա, այս գիշեր հանգիստ էր,— կարճ կապեց Սերժիկը:

Հետո տղերքը ցույց տվին այն հողամասերը, որ իրենք ստացել էին տուն կառուցելու համար: Աշոտն արդեն իր հողամասում այգի էր գցել, տնատեղը նոր տրակտորով հարթեցրել: Մեկ տարի անց գյուղի այս բեք լանջին, ուր դեռ փուշ ու տատասկ է աճում, կկառուցվի չորս տուն՝ իրենց մեջ առնելով հայրական օջախը:

Եղբայրներից Բարկենը գյուղում չի ապրում, աշխատում է Ասկերանի շրջանի Բադարայի միջնակարգ դպրոցում:

— Երբ գյուղ եկա ու համոզվեցի, որ Թալիշում աճ կա, որոշեցի գնալ այն գյուղերը, որտեղ հայերը քիչ թիվ էին կազմում,— ասաց Բարկենը: Հիմա նա դասավանդում է և՛ Բադարա, և՛ Արցախաշեն, և՛ Խանցք գյուղերում: Այստեղ գալու առաջին ամիսներին ժողկրթբաժնի վարիչ Ալյոշա Գաբրիելյանի, Բադարայի դպրոցի դիրեկտոր Արմեն Ավանեսյանի հետ որոշեցին ութամյա դպրոց բացել Խանցքում, ուր միայն մինչև 3-րդ դասարան էին պարապում: Հիմա արդեն Խանցքն ութամյա դպրոց ունի:

... Օրեր են անցել, վերադարձել եմ Հայաստան, բայց ականջներիս մեջ եկեղեցու զանգի պես դեռ հնչում են Կոլյա Ճաղարյանի խոսքերը.

— Երբ դեռ տղերքս չէին եկել, ձեռս բաց չէր բռնում: Հիմա հինգն էլ մոտս են, մատներս ուժ են առել: Ձեռս բռունցք է դառել, գերդաստանի բռունցքն է, և այդ բռունցքն էսօր բահ է բռնում, գերանդի է բռնում, ու թե հարկ լինի՝ կպաշտպանի այս հողը, որ հայրենիք է կոչվում:

Գյուղամիջում մենք սպասում էինք Մարտակերտ մեկնող ավտոբուսին: Կոլտնտեսության ավտոմեքենաները բանվորներին աշխատանքի էին տանում: Ուղղակի զարմանալ կարելի էր՝ այդ օրն ավելի քան հարյուր տղամարդ էր գործի դուրս եկել: Թալիշ բերող ճանապարհին առավոտի ցոլքեր էին, թվում էր, թե այդ ցոլքերի միջով գալիս ու գալիս են գյուղի հեռացած որդիները: Գալիս են բռունցք դառնալու...

ԱՇՈՏ ԱՂԱԲԱԲՅԱՆ